

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhamîd Cûde es-Sehhâr, *Peygamberiminin Müezzini Hz. Bilâl-i Habeşî* (trc. Mustafa Runyun), İstanbul 1967, s. 125-126; İhsan Işık, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Ankara 2006, VII, 3048; M. Ertuğrul Düzdağ, *Üstad Ali Ulvi Kurucu: Hatıralar-1*, İstanbul 2007, s. 271-296.

SEDAT ŞENSOY

RUSÂFÎ, Ma'rûf

(bk. MA'RÛF er-RUSÂFÎ).

RUSÂFÎ, Muhammed b. Gâlib

(محمد بن غالب الرصافي)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Gâlib
er-Reffâ' er-Rusâfî el-Belensî
(ö. 572/1177)

Endülüslü şair.

Belensiye'nin (Valencia) küçük bir sayfiye kasabası olan Rusâfe'de doğdu. 555 (1160) yılında yirmi yaşını tamamladığına göre (Abdülvâhid el-Merrâkûşî, s. 290) 536'da (1141-42) doğmuş olmalıdır. Küçük yaşta ailesi Mâleka'ya (Malaga) göç etti. Kısa sürelerle oradan ayrılan Rusâfî bir süre Gırnata'da kaldı ve şehrin valisi Muhammed b. Abdülmelik b. Saîd'e kasideler sundu. Burada Muhammed b. Abdurrahman el-Kütendî ile tanışınca onunla karşılıklı şiir söylediler. İlk Muvahhid hükümdarı Abdülmü'min el-Kûmî'nin Endülü'sü zaptetme seferleri sırasında Endülü's halifesinin övülmesi için Cebelitârk'ta 555'te (1160) düzenlenen şiir yarışmasına Rusâfî de katıldı ve halifenin huzurunda takdir toplayan uzun bir methiye okudu (*Dîvân*, nr. 34; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, s. 287-290). Gerek bu şiiri gerekse Muvahhidler'in diğer ileri gelenleri için söylediği methiyeleri dolayısıyla Muvahhidler'in övgü şairi diye anıldı.

Akl, onur, iffet, hilim ve sabır erdemleriyle övülen Rusâfî şiiri bir geçim vasıtası olarak görmedi, geçimini baba mesleği olan elbise tamirciliği ve terzilikle sağladı. Onun Mâleka çarşısındaki terzi dükkânı Doğu Endülü'sün şair ve yazarlarının buluşma yeri idi. Şair bir dizesinde (*Dîvân*, nr. 64), küçük yaşta memleketi Rusâfe'den ayrılması ve elbise tamirciliğiyle geçimini sağlaması bakımından kendini küçük yaşta vatani Musul'dan ayrılan ve aynı mesleği icra eden ünlü şair Serî er-Refâ'ya benzetir. Edebiyat eleştirmenleri, maddî çıkar gözetmeden Muvahhidler'in

gelişini kutlayan ve ileri gelenlerine övgüler yazan Rusâfî ile yine maddî çıkar gözetmeden Murâbîtlar'ın gelişini kutlayan İbn Hafâce arasında paralellik kurar. Bu sebeple M. Rıdvân ed-Dâye'nin, Rusâfî'nin övgüleriyle geçimini sağlamak için Endülü's ve Mağrib beldelerini, Mâleka, Gırnata ve Merakeş'i dolaştığına dair kanaati (*Fî'l-Edebi'l-Endelüsî*, s. 67-81) isabetli görünmemektedir. Methiyelerinin çok az olması bunu teyit etmektedir; ancak kendisine verilen ödüller de geri çevirmemiştir (*Dîvân*, neşredenin girişi, s. 16-17). Rusâfî genç yaşta Mâleka'da vefat etti.

Doğu Endülü's şairlerinin hemen hemen tamamı gibi Rusâfî de Doğu Arap şiirinin geleneklerine bağlıydı. Dolayısıyla, zecel türü şiirin en büyük temsilcisi Kurtubalı İbn Kuzmân'ın çağdaşı olmasına rağmen müveşşah ve zecel gibi Endülü's'e özgü şiir türlerine iltifat etmemiştir. Gerek kazanç sağlamak amacıyla şiir söylememiş olması gerek klasik kaside formunu tercih etmesi gerekse Muvahhidler'i övgüyle karşılaması ve özellikle orijinal tasvir şiirleri sebebiyle İbn Hafâce şiir ekolüne mensup sayılır. Makkarî, tasvir şiirlerindeki yenilikleri dolayısıyla Rusâfî için Endülü'sün İbnü'r-Rûmî'si nitelemesinde bulunmuş (*Nefhu't-tîb*, III, 486). Ancak İbnü'r-Rûmî'nin bu alanda ortaya koyduğu yenilikler daha çok akfî iken Rusâfî'ninkiler hayâlidir. Şiirlerinin çoğu tasvir temasında olan Rusâfî, özellikle beş veya daha az beyitten oluşan şiirlerinde (maktûât) çok başarılı tasvirler, yeni benzetmeler ve yeni mânalar ortaya koymuştur. Çiçek tasvirlerine dair olan "nevriyyât" türü şiirlerinde İbn Derrâc'ın etkisi görülür. İşbiliye (Sevilla) ırmağını tasvir ettiği şiirine kendisinden sonra gelen birçok şairin nazîre yazdığı kaydedilir (*Dîvân*, neşredenin girişi, s. 23; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, s. 291). Rusâfî, şiirlerinin önemli bir kısmında küçük yaşta ayrıldığı memleketi Rusâfe ve Belensiye'ye duyduğu özlemi dile getirmiştir (İbn Saîd el-Mağribî, II, 298-299; Makkarî, IV, 9-10). Bunun dışında methiye, mersiye, gazel ve ihvâniyyât temalarında şiirleri bulunmaktadır. Edebî nesir alanında da örnekler ortaya koyduğu anlaşılan Rusâfî'nin kalem tasviriyle ilgili bir parçasını Lisânüddin İbnü'l-Hatîb kaydetmektedir (*el-İhâta*, II, 514-515).

İbnü'l-Ebbâr, Rusâfî'nin ellerde dolaşan divanının kaybolduğunu belirtir. İhsan Abbas, tarih ve edebiyat kaynaklarını tarayarak oluşturduğu divanını *Dîvânü'r-Rusâfî el-Belensî* adıyla yayımlamış (Beyrut 1960), bunun geliştirilmiş ikinci baskısı da

yapılmıştır (Beyrut-Kahire 1403/1983). Teresa Garulo, İhsan Abbas'ın oluşturduğu divanın İbnü'l-Hatîb'in *el-İhâta*'sından (II, 505-515), İbn Asker el-Gassânî'nin *Târîhu Mâleka*'sından, İbn Büşrâ'nın (Bîşrî) *Uddetü'l-celîs*'inden (Cambridge 1992, s. 95-96) ve kendisinin "ar-Rusâfî de Valencia, Poemas"ından (İspanyolca neşredenin girişi ve şiirlerin İspanyolca'ya tercümesi, Madrid 1980, 1986) tamamlanabileceğini ifade etmektedir (*Eİ²* [Fr.], VIII, 652).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Gâlib er-Rusâfî, *Dîvân* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1403/1983, şiir nr. 34, 64; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 13, 16-17, 23; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fî telhîsi ahhârî'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-İrân), Kahire 1383/1963, s. 286-292; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 426; II, 162, 167, 264, 298-299; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, II, 505-515; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 335-336; III, 486, 513-515; ayrıca bk. I-V, tür.yer.; A. R. Nykl, *Hispano-Arabic Poetry*, Baltimore 1946, s. 326-327; J. T. Monroe, *Hispano-Arabic Poetry*, London 1974, s. 292-301; Hikmet Ali el-Evsi, *el-Edebü'l-Endelüsî*, Kahire 1976, s. 68, 70, 71, 77, 82, 86, 150, 179; T. Garulo, *ar-Rusâfî de Valencia*, Madrid 1986; a.mlf., "al-Rusâfî", *Eİ²* (Fr.), VIII, 652; M. Rıdvân ed-Dâye, *Fî'l-Edebi'l-Endelüsî*, Beyrut-Dimaşk 1421/2000, s. 67-81, 136; D. J. Wasserstein, "al-Rusâfî", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London 1998, II, 667-668.

RAHMÎ ER

RUSÇUK

Bulgaristan'da tarihî bir şehir.

Bulgaristan'ın dördüncü büyük şehri olan Rusçuk (Bulgarca Ruse / Russe) önemli bir endüstri ve kültür merkezidir (2001 nüfusu 180.344). Osmanlı döneminde (1393-1878) hristiyan bir Bulgar köyünden elli üç camisi, dokuz medresesi ve en az beş tekkesiyle müslüman Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu Kuzey Bulgaristan'ın en büyük kozmopolit şehirlerinden birine dönüşmüştür. XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılda cereyan eden beş Rus-Türk savaşı sırasında etrafı taş döşeli toprak istihkâmla çevrili önemli bir kale-şehir özelliği kazanmıştır. Bu esnada ve özellikle 1811 ve 1877-1878 yıllarında defalarca bombalanmış ve yıkılmıştır. 1878'den önceye ait çok az sayıda mimari eserin kalmasının sebebi budur. 1864-1878 yılları arasında Rusçuk, Dobruca'nın tamamını ve Bulgaristan'ın yarısını içine alan Tuna vilâyetinin merkeziydi. Osmanlı Devleti'nin ilk demiryolu Rusçuk ile Karadeniz limanı olan Varna arasında yapılmıştı. Osmanlı idaresinin son dönemlerinde Rumeli'nin en hızlı gelişen modern bir şehri olmuştur.

Rusçuk, Rusenski Lom ırmağının Tuna'nı kavuştuğu yerin çok yakınında Tuna'nın sağ yakasında kurulmuştur. Tam karşısında Romanya'nın Giurgiu (Yergöğü) şehrinin uzandığı Eflak ovaları bulunmaktadır. Rusçuk ismi Bulgarca adı olan Ruse'ye Golyarno Yurgovo'nun karşı yakasındaki Malko Yurgovo'nun (Küçük Yurgovo) karşılığı olarak Türkçe küçültme ekinin eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. Golyarno (Büyük Yurgovo) Tuna nehrinin öteki tarafındaki eski Giurgiu kalesi ve şehri olup Ortaçağ İtalyan kaynaklarında San Giorgio diye isimlendirmiştir. Buna dayanılarak en son ansiklopedi maddelerinde buranın XIV. yüzyılda Cenova / Ceneviz tüccarları tarafından inşa edildiği ifade edilmişse de bu yerin tarihi daha eskiye iner. Yergöğü, 600 yıllarında ortadan kalkan ve İmparator Jüstinien (Iustianos) tarafından inşa edilen antik Theodorapolis şehrinin yerine kurulmuştur. XV ve XVI. yüzyıllara ait Osmanlı kaynakları Rusçuk'u "Yergöğü beriyaka", Yergöğü'nü ise, "Yergöğü öteyaka" olarak adlandırır. Rusçuk'un Bulgarca şeklini ifade eden en eski kaynak, 1380-1388 yılları arasında Bruggelu bir tüccarın seyahat notlarında yer alır ve "Rosi" şeklinde yazılır. 884 (1479) tarihli bir Osmanlı tahrir defterinde ise "Rusi olarak bilinen Yergöğü beriyaka" ifadesine rastlanır. Yergöğü, Giurgiu'nun değişmiş bir halidir. Zaman içerisinde Küçük Ruse Türkçe'ye Rusçuk diye çevrilmiş ve Yergöğü adının yerini almıştır. Mevcut literatürde hem Yurgovo / Giurgiu hem de Yurgovo / Rusçuk isimleri birbirleriyle karıştırılır.

Rusçuk, İmparator Vespasian (m.s. 69-79) idaresi altında güçlendirilen eski Roma nehir limanı Sexaginta Prista'nın (altmış gemi) alanı üzerine inşa edildi. Batlamyus'ta Priste Polis diye geçer. Bu yerleşim VII. yüzyılda cereyan eden Avar-Slav işgali esnasında ortadan kalktı. 1417'de Dobruca'ya ve bütün Tuna boyunca Vidin ve Severin'e yönelik olan seferde Çelebi Sultan Mehmed, Yergöğü'nü Mircea'dan barış yoluyla aldı ve burayla bağlantılı olan nehrin Bulgar kıyılarına küçük bir kale yaptırdı veya mevcut olan kaleyi onarttı. Hemen hemen aynı dönemde yaşayan Osmanlı tarihçisi Şükrullah, Dobruca'nın fethi sırasında (820/1417) onun "kâfirler yüzünden yıkılmış" üç kaleyi onardığını, bunların da Sakçı, Yeni Sala ve Yorgovi olduğunu kaydetmiştir (*Behcetü't-tevârih*, s. 61). Âşıkpaşazâde ve Neşrî ise belki de Çelebi Mehmed'i yüceltmek amacıyla kaleyi onun yaptığını ifade ederler (*Târih*, s. 151).

1061'de (1651) Evliya Çelebi, Rusçuk Kalesi'nin yapımıyla ilgili yarı efsanevi bir hikâye anlatır ve ilk inşasını Niğbolu ve Eflak kralına atfeder. Bu ifade ancak Çar İvan Şişman'la (Susmanos, 1371-1393) ilgili olabilir. Evliya Çelebi, Rusçuk'un Yıldırım Bayezid tarafından fethedildiğini, Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra elden çıktığını, Çelebi Mehmed tarafından tekrar alındığını ve kalenin inşa edildiğini mahallî kaynaklardan duymuş olmalıdır. Eflak Voyvodası Mircea'ya ait üç resmî belge onun Eylül 1403, Mayıs 1409 ve Ağustos 1415'te Polonya Kralı II. Wladislaw ile yaptığı antlaşmayı imzaladığında Yergöğü'nde oturduğunu gösterir. Antlaşmada Mircea, kendini aralarında Rusçuk Kalesi'nin de bulunduğu pek çok Türk kalesinin hâkimi diye adlandırır. XVI-XVIII. yüzyıllarda seyyahlar burayı küçük bir kale olarak belirtmişlerdir.

Tuna nehrinin Romanya tarafında bulunan Giurgiu şehrinin daha XIII. yüzyılda var olduğunu, hatta daha da eski olması gerektiğini arkeolojik bulgular göstermektedir. XII ve XIII. yüzyılları kapsayan ve İmparator II. Ioannes Komnenos ile (1118-1143) başlayan bir dizi Bizans parası bulunmuştur. Rusçuk'ta elde edilen en eski para Bulgar Çarı Mihail Asen (1360-1371) ve Ivan Sratsimir'e (1356-1396) ait olup buranın Osmanlı öncesi dönemine işaret etmekte, ayrıca Giurgiu'dan daha sonra kurulduğunu kanıtlamaktadır. Bunun yanında Rusçuk Kalesi'nin kısmen eski Sexaginta Prista'nın taşlarından inşa edildiği ileri sürülebilir.

Varna Savaşı'ndan (1444) sonra Walerand de Wavren kumandasındaki Burgundia donanması Eflak tarafındaki Yergöğü'ne ve Bulgaristan tarafındaki Tutrakan'a saldırarak buraları ele geçirdi. Eflak Voyvodası Vlad Drakul, Walerand'da Bulgar tarafındaki Rusiko Kalesi'nin Tutrakan'dan daha büyük ve daha önemli olduğunu söyleyip alınması talebinde bulundu. Burgundia donanması kaledeki küçük Osmanlı garnizonuna yaklaştığında muhafızlar Yergöğü ve Tutrakan'daki garnizonların âkıbetini bildiklerinden kaleyi ve yakınındaki köyü ateşe vererek kaçtılar.

1462 Şubatında Vlad Tepeş (Kazıklı Voyvoda), Macar Kralı Matthias Corvinus'a mektup yazarak Tuna nehrinin her iki yakasındaki Yergöğü şehrinin aldığını, Subaşı dahil olmak üzere Bulgar ve Türk 6414 kişinin hepsini kılıçtan geçirdiğini bildirdi. Harap edilen veya yıkılan Rusçuk Kalesi, Fâtih Sultan Mehmed'in emriyle tekrar onarıldı. Rusçuk Müzesi'nde muhafaza edilen

bir kitâbe parçasında bu durumu belirten ifadeler bulunur. 884 (1479) tarihli *Niğbolu Sancağı Tahrir Defteri*'ne göre Rusçuk dört müslüman hânesi ve 239 hristiyan hânesiyle bir Bulgar kasabası durumundadır. Aynı kaynakta kaledeki muhafız sayısı sadece on bir kişiden ibaret gösterilmiştir. Stratejik olarak daha önemli Yergöğü Kalesi'nde ise 132 muhafız görev yapıyordu.

Kazıklı Voyvoda'nın saldırısından sonraki 134 yıl içerisinde Rusçuk büyüyerek gelişti, bir hristiyan köyü olmaktan çıkıp Türk İslâm şehrine dönüştü. 1530 tarihli kayıtlara göre burada elli müslüman ve 350 hristiyan hânesi (% 13'ü müslüman) ikamet ediyordu. Çerven kazasına bağlı bulunan Rusçuk'un yeni gelişen kesimleri küçük fakat sarp bir dağ eteği yerleşmesi olarak Rusenski Lom nehrinin bir kıvrımının içinde kuruldu. 963 (1556) tarihli *Tahrir Defteri*, 467 müslüman ve isimlerinden dolayı hepsinin Bulgar olduğuna hükmedilen 628 hristiyan hânesinin varlığını belirtir. Bu tarihte şehrin nüfusunun % 43'ü müslümandı. 987 (1579) tarihli en son Niğbolu sancağına ait *Tahrir Defteri*, şehrin daha genişlemiş durumu hakkında bilgi verirken 525 müslüman ve 532 hristiyan hânesinden söz eder. Bu rakamlar müslüman yerleşimini yansıtanın yanında belirli orandaki hristiyanın İslâmiyet'e geçtiğini de gösterir. 1555 tarihli *Tahrir Defteri* ayrıca şehirde bir cami ve altı mescidin bulunduğu işaret eder.

884 (1479) ve 890 (1485) tarihli tahrir defterleri nisbeten ovalık ve açık olan büyük Çerven kazasının kuzeyinin yarısının büyük oranda boş olduğunu belirtir. Güney yansı ise eski Bulgar köylerinin yer aldığı dağlık bölge olup geçişe kapalıydı. 922 (1516), 936 (1530), 962 (1555) ve 988 (1580) tahrir defterleri, XVI. yüzyılda kazanın kuzey yarısının özellikle Kalender isyanından (934/1527-28) sonra Anadolu'dan gelen göçebeler tarafından doldurulduğunu göstermektedir. Yeni gelenlerin çoğunluğu heterodoks bir İslâm anlayışının taraftarları idi. Göçebelerin köylerinin çoğu yeni yerleşim birimi olduğuna dair işaretler taşıyordu. XVII. yüzyılda kazanın güney yarısındaki Bulgar hristiyanlarının önemli bir bölümü İslâmiyet'i seçmiş ve tedricen Türkleşmişti. Bu süreç cizye ve avâız defterinde gösterilmiştir. Bu sürecin sonucu olarak XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinde kazanın bütün nüfusunun sekse bir köyle kasabalar dahil olmak üzere % 79'u müslümandı. XVII. yüzyılın ortalarında eski Çerven küçük bir köye dö-

nüştü ve Rusçuk bu bölgenin merkezi olarak öne çıktı. XVII. yüzyılın ilk yıllarından itibaren idarî bölge Rusçuk kazası şeklindeki adlandırılmaya başlandı.

Belirli sayıdaki Bulgar ve Türk tarihçileriyle sanat tarihçileri, Veziriâzam Rüstem Paşa'nın Rusçuk'ta Mimar Sinan'ın eseri olan bir medrese ve bir cami inşa ettirdiğini belirtir. Bazıları ise bunlara bir imaret, bir han ve bir tekke ilâve eder. Bununla birlikte bu binalar 962 (1555) ve 988 (1580) tarihli mufassal tahrir defterlerinde yer almaz. Sadece Evliya Çelebi bunlardan 1061'de (1651) söz eder. Burada şehrin isminin yazımından kaynaklanan bir yanlış yapıldığı açıktır. Söz konusu binalar Rusçuk'ta değil Rodosçuk'tadır (Tekirdağ). Rusçuk adı bazı basma eserlerde ve birtakım arşiv belgelerinin katalog fişlerinde Rodosçuk ile karıştırılmıştır.

Rusçuk'un huzurlu büyümesi 1595 Şubat ayı itibariyle kesintiye uğradı. Uzun Türk savaşları sırasında hristiyan güçlerine katılan Eflak Voyvodası Michael kaleyi alamamakla birlikte şehri ele geçirip yaktı. 1598'de ordusuyla tekrar geldi ve bu defa kaleyi de ele geçirmeyi başardı. Dönemin bir seyyahı şehrin Bratislava kadar büyük olduğunu kaydeder. Bu olayların ardından şehir iki yüzyıldan fazla bir süre huzurlu bir gelişme seyri izledi. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Başdefterdar Bâki Paşa Rusçuk'ta bir cami, bir medrese ve bir mahkeme binası inşa ettirdi, 143 dükkânlı bir arasta yaptırdı. Daha sonra bu cami Eski cami diye bilinmeye başladı ve yeniden inşa edilen şehrin ilk eserlerinden biri oldu.

8 Eylül 1640'ta burayı gören Gelibolu Katolik Piskoposu Peter Bogdan Bakčić, Tuna nehri kıyısındaki şehrin surlarının bulunmadığını, kalesinin içeride yer aldığını, fakat çok büyük olmadığını yazar. Arazisi verimlidir. Katolik kilisesi bulunmamaktadır. Ortodoks hristiyan evlerinin sayısı 200'den fazla olup bu da 1000 kişiye tekabül eder. Ortodokslar'ın ağaçtan yapılmış iki kilisesi vardır ve sadece Bulgarlar'a aittir. Türkler'in 3000 evi bulunmakta olup nüfusları 15.000'dir. Beyaz taştan inşa edilmiş on camisi mevcuttur. Ermeniler'in ev sayısı 200'dür ve 1000 kişiden fazla nüfusu içermektedir. Bunların kiliseleri yoktur ve hepsi tüccardır. Onun verdiği müslümanlara ait evlerin sayısı fazla olsa da yazdıkları, 988 (1580) tarihli *Tahrir Defteri*'nden sonraki Rusçuk şehrinin büyük dönüşümüne işaret eder. XVII-XIX. yüzyılların seyyahları burayı büyük bir tüccar şehri diye nitelendirmiştir. Rusçuk'taki Ermeni

cemaatinin, İranlı Şah Abbas tarafından Kafkasya'nın işgalinden kaçarak Anadolu ve Balkanlar'a göç edenlere mensup olup şehre XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde gelmiş olması mümkündür.

1651'de Rusçuk'u ziyaret eden Evliya Çelebi kalesini taştan yapılmış küçük bir dikdörtgen bina olarak tanımlar. Açık şehir ağaçtan yapma, "şendere tahta" ile kaplama 2206 eve sahiptir. Üç hristiyan mahallesi mevcut olup şehirde ticaret için gelenlerin dışında yaşayan yahudi bulunmamaktadır. Rusçuk'taki Osmanlı binaları hakkında ise Evliya Çelebi pek bir şey söylemez. Burada zikredilen Rüstem Paşa'nın camisi daha önce ifade edildiği gibi bir karıştırma. Şehirde medrese veya bedesten yoktur, ancak nüfus bakımından çok kalabalıktır. Sakinlerinin tamamı tüccardır; insanları çok iyi giyinir, zevk ehli ve konuk severdir (*Seyahatnâme*, III, 312-313). Evliya Çelebi'den sekiz yıl sonra Katolik Papaz Philipp Stanislavov, Rusçuk'ta Türkler'in oturduğu ahşap 6000 ev bulunduğunu belirtir, cami sayısını da otuz olarak verir.

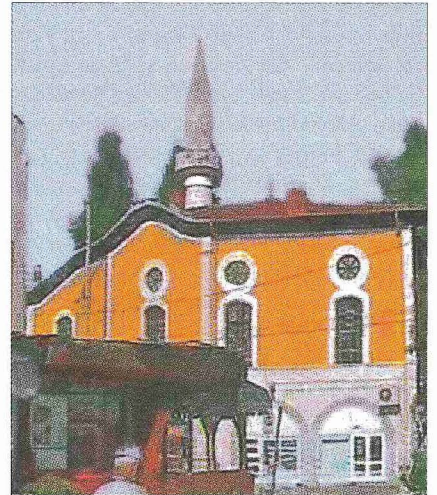
Nisbeten sakin olan XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rusçuk iki defa Rus tehdidiyle karşılaştı (1768-1774 ve 1787-1792 Rus-Türk savaşı). Bu tehditler karşısında Osmanlılar bütün şehrin etrafını tahkim etmek zorunda kaldı. Taşlarla desteklenen derin ve kuru hendekler (meteriz) kazıldı, siperler, tabyalar oluşturuldu. 1773'te Feld Mareşal Rumyantsov kumandasındaki Ruslar, Rusçuk'un hemen dışında ciddi bir yenilgiye uğradı. Şevval 1220'de (Ocak 1806) Rumeli âyanından Tirsiniği İsmail Ağa, Rusçuk'taki saat kulesini yeniden tamir ettirdi. Bu kule 1919 yılına kadar ayakta kaldı. Çok zarif Osmanlı kitabesi Rusçuk Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. İsmail Ağa ayrıca Horasanlı Ali Baba için bir Bektaşî tekkesi inşa ettirdi, burası 1826'da yeniçeri ocağının kaldırılması sırasında, hükümetin emriyle yıkıldı.

1806-1812 Osmanlı-Rus savaşı esnasında Rusçuk, Count Kaminski kumandasındaki Rus ordularınca gerçekleştirilen uzun ve kanlı bir kuşatmaya direndi; 26 Eylül 1810'da garnizonun ve sivillerin şehri güven içerisinde terketmesi karşılığında teslim oldu. 1811 Haziranında alınan ağır yenilgiler ve tersliklerden sonra Ruslar geri çekilmeye zorlandı. Ayrılmadan önce Başkumandan Kutuzov, şehir etrafındaki istihkâmın ve Ortaçağ dönemi kalesinin havaya uçurulmasını emretti. Şehir bu sırada çıkan yangından büyük ölçüde etkilen-di. 1810'da şehirde mevcut otuz sekiz ca-

miden on ikisi ve sekiz mescidden ikisi bütünüyle yıkıldı. İstihkâm barış antlaşmasının ardından tekrar yapıldı. Rusçuk Müzesi'nde bulunan 1232 (1817) tarihli âbidevi bir Osmanlı kitabesi bu işin bitirme tarihine işaret eder. Rusçuk 1244'te (1828-29) tekrar Rus kuşatması ve bombardımanı ile karşılaştı. Bu aşamada şehrin kuzey tarafında bulunan mahalleler çok güçlü siperler ve üç tabya ile (kule) çevrildi. 1838'de Şeyh Ahmed Efendi, Rusçuk'ta Eski cami mahallesinde Şâzeliyye tarikatına ait bir tekke yaptırdı (1971 yılına kadar ayakta kalmıştır). 1854 Ocak ayında Kırım savaşının ilk aşamasında Rusçuk, Rus orduları tarafından tekrar kuşatılıp bombardıman edildi, fakat ele geçirilemedi. Bunun üzerine şehrin istihkâmı güney tarafına doğru tepelerde yapılan dört ayrı tabya ile güçlendirildi.

1864-1878 yıllarında Rusçuk, Midhat Paşa'nın ilham verici idaresindeki Tuna vilâyetinin merkezi idi. Şehir çok büyük bir düzenlemeye tâbi tutularak Avrupalı tarzda yeniden inşa edildi. 1868'den itibaren Bulgaristan'ın ilk demiryolu olan hatla Karadeniz kıyısındaki Varna Kalesi'ne ve şehrine bağlandı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine ait Tuna vilâyeti salnâmesi, Batılı seyyahların hesapladığı gibi 1870'li yıllarda Rusçuk kazasının büyüklüğü ve şehir nüfusunun kompozisyonu hakkında güvenilir bilgiler verir. Şehirde 4306 hâne, otuz cami, 1541 dükkân, yirmi iki han, iki hamam, dört kilise ve sinagoglar bulunmaktaydı. F. Kanitz şehrin nüfusunun

Rusçuk'ta günümüze ulaşan yegâne cami olan Mirza Said Paşa Camii

Mirza Said Paşa Camii'nin içinden bir görünüş

23.000 olduğunu tahmin etmektedir (*Donau-Bulgarien*, II, 15-21). Bunların 10.800'ü Türk, 7700'ü Bulgar, 1000'i yahudi, 800'ü Ermeni, 500'ü Çingene, 1000 Türk askeri, 800 Eflaklı ve Sırp, 400 kadarı da "diğer" Avrupalılar'dan oluşmaktadır (% 53'ü müslüman). 1290 (1873) tarihli salnâme'ye göre 18.850'si müslüman (% 79) ve 5111'i gayri müslim olmak üzere toplam 23.961 hâne ve seksen bir köy mevcuttu. Aubaret ise bütün Rusçuk sancağının nüfusunu 680.000 olarak hesaplamaktadır (388.800 Türk, 229.500 Bulgar, 33.000 Çerkez, 2000 Ermeni, 1000 Eflaklı, 2200 yahudi, 20.000 müslüman ve 3500 hristiyan Çingene). Bütün Rusçuk sancağının % 65'i müslüman, % 34'ü Bulgar-hristiyan ve % 1'i Ermeni, yahudi ve Eflaklı'dan oluşuyordu.

1877 yılının başlarında Rus ordusunun gelmesinden önce stratejik önemi haiz güneydeki tepelere yeni tabyalar yapıldı. 1877 sonbaharında Rusçuk, Tuna'nın Romanya tarafından Rus topçusunca şiddetli biçimde bombalandı. Garnizondan yapılan şiddetli çıkışlarla ve karşı hücumlarla işgalciler uzak tutuldu. Direniş 1878'in Ocak ayındaki Edirne antlaşmasına kadar sürdü. 21 Şubat'ta Osmanlı garnizonu Rusçuk'u terketti. Bombardıman şehrin büyük bir kısmının ve önemli binalarının yıkılmasına yol açmıştı. Berlin Antlaşması'nın neticesinde şehir yeni oluşturulan Bulgaristan Devleti'ne katıldı ve istihkâmlar yıkıldı. 1880 yılında hemen hemen tamamen ortadan kalktı. Kalenin taşları kısmen kutsal teslîs (Troitsa) ve bütün azizler kiliselerinin inşasında kullanıldı. 1878'den sonra önemli orandaki Türk nüfusu şehri terketti. Dağlardaki Bulgarlar şehre indi. Camiler en kısa sürede yıkıldı. 1908'de on iki, 1974'te dört, bugün ise sadece bir cami kalmıştır. 1887 tarihli Bulgar seçimlerine göre şehrin 27.194 sakini vardı. Bunların 14.229'u Bulgar, 8214'ü Türk, 1975'i

yahudi, 2776'sı diğerleriydi. Böylece birkaç yıl içerisinde müslümanların nüfusu % 53'ten % 30'a gerilemiş oluyordu. 1900 yılında bütün nüfus 32.712'ye çıkmış olup müslümanların oranı % 20 dolayındaydı. 1915'te Rusçuk, Romen ordusunca bombalandı. 1934 yılında şehirde sadece % 15'i müslüman olan 49.449 kişi yaşıyordu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra komünist yönetiminde şehir yeni endüstri girişimleriyle büyük gelişme gösterdi. Tuna nehri üzerinden şehri Giurgiu'ya bağlayan, trafiği kolaylaştıran büyük kara ve demir yolu köprüsü yapıldı.

XXI. yüzyılın başlangıcında Rusçuk, Midhat Paşa döneminden bu yana kazandığı modern ve hoşgörülü bir şehir olma vasfını öne çıkarmıştır. Şehirde hâlâ Aşkenazi sinagogunu kullanan yahudi yaşamı hareketlidir. Ermeniler de kendilerine ait kiliseleriyle aktif bir cemaate sahiptir. Rusçuk Katolikliğin büyük bir merkezidir. Osmanlı idaresinin son dönemlerinden itibaren Metodistler, Baptistler ve Adventistler olmak üzere üç Protestan mezhebi kendi cemaatine sahiptir. Metodist kilisesi Osmanlı-Balkan-Anglo-Yeni İngiltere tarzının güzel bir örneğidir. Müslüman cemaatin ibadet yapabileceği tek yer Mirza Said Paşa (Silistre valisi) Camii'dir. 1839'da inşa edilmiş olup bir medrese ve kütüphanesi vardır. Cami şehirdeki büyük bir yangından oldukça hasar görmüş, 1870'te ağaçtan ilâve bir kubbeye oldukça güzel bir biçimde tekrar yaptırılmıştır. Rusçuk'taki vakıf mallarının 1993'te müslüman cemaate iade edilmiş olması önemlidir. Buna şehrin ortasında bulunan âbîdevî Pliska Oteli de (Krum Hanı) dahildir. Mirza Said Paşa Camii'nin yanındaki konak, Bulgaristan Başmüftülüğü'ne bağlı olarak Türkiye Diyanet Vakfı'nın katkıları ile İmam-Hatip Lisesi haline getirilmiştir. Yine Türkiye Diyanet Vakfı'nın desteğiyle

kurulan kızlara ait İmam-Hatip Lisesi de bu camiye çok yakın bir yerde Mirza Said Paşa tarafından yaptırılmış bir konakta hizmet vermektedir.

Rusçuk, Osmanlı edebiyatının bazı yazar ve şairleriyle bazı önemli siyasetçilerinin doğum yeridir. Bunlar arasında şuarâ tezkiresi sahibi Beyânî, Rusçuklu Kâtib Amânî, şair ve yazar Kâdiriyye dervîşi Hâfız Abdullah Efendi, 1210'da (1795-96) ölen ve 1985 yılına kadar süregelen komünist rejimin İslâm karşıtı kampanyasına kadar var olan Tombul Cami'nin hazîresindeki bir türbeye defnedilen Sa'diyye şeyhi Zarîfî sayılabilir. Sa'dî dervîşi Resâ Mustafa Maksud Efendi mistik şiirler kaleme almıştır. Osmanbeyzâde Fetih Ali Efendi arkasından altı ilmi eser bırakmıştır. XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarındaki karışık dönemlerde siyasî açıdan faal rol oynayan Tirsiniklîzâde İsmâil Ağa ile Alem-dar Mustafa Paşa, Rusçuk âyanıdır. Tirsiniklîzâde'nin kitâbeli kabir taşı, 1985 yılına kadar Tombul Cami'nin avlusunda duruyordu. Halen Rusçuk Müzesi'nde sergilenmektedir. Rusçuk'ta Mirza Said Paşa Camii'nin dışında II. Mahmud'un şehri ziyaretine anısına dikilen sütun olan İstanbul Kapısı, güney tepesindeki Levent Tabya Kalesi (şu anda bir restorasyon haline getirilmiştir) ve Rusçuk Müzesi'ndeki bazı kitâbeler şehrin çok uzun süreli Türk-İslâm tarihiyle ilgili önemli eserlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şükrullah Çelebi, *Behcetü't-tevârih* (trc. Çiftçi-oğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri I* içinde), İstanbul 1949, s. 61; Aşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 151; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 312-315; B. de Perthes, *Voyage a Constantinople*, Paris 1855, II, 413 vd.; F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan*, Leipzig 1879, II, 15-21; *Acta Bulgariae Ecclesiastica: 1565-1799* (ed. E. Fer-mendzi), Zagreb 1887, XVIII, 74-75; N. Popov, *Opisanie na Rusçuk za vremeto ot 1860-1879 godina*, Ruse 1924; Ž. Čankov, *Geografski Rečnik na Bălgarija*, Sofia 1939, s. 375-377; Y. Tonev – J. Zarčev, *Kratka Istorija na Dobrudža*, Varna 1986, tür.yer.; Machiel Kiel, "Little-known Ottoman Gravestones from Some Provincial Centres in the Balkans (Eğriboz / Chalkis, Niğbolu / Nikopol and Rusçuk / Russe)", *Cimetières et traditions funéraires dans le monde islamique: İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri* (ed. J. L. Bacqué-Grammont – Aksel Tibet), Ankara 1996, I, 319-332; a.mlf., *Bulgaristan'daki Osmanlı Dönemi Kentsel Değişmesi ve Mimari Eserleri*, Ankara 2000, s. 34-37; Teodora Bakardžieva – Stoyan Yordanov, *Podbrani Izvori za istorijata na grad Ruse i Rusenski Kraj (II-XIX vek)*, Ruse 1999, tür.yer.; a.mlf.ler, *Ruse, Prostranstvo i Istorija*, Ruse 2001, tür.yer.; Ali Akyıldız, "Balkanlar'a Osmanlılardan Miras Bir Çağdaş Medeniyet Ürünü: Rusçuk-Varna Demiryolu", *Balkanlarda İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul 2002, s. 123-

Rusçuk'ta Han Krum (Hotel Pliska)

145; Orlin Sabev, "Bulgaristan'da Osmanlı Medreseleri", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XI, 463-472; P. Miyatev, "Njakolko Turski Epigrafski Pametnitsi v Rusenskija Muzej", *Izvestija Naroden Muzej Ruse*, III (1968), s. 44; Eşref Eşrefoğlu, "Bulgaristan Türklerine ve Rusçuk'taki Türk Eserlerine Dair 1897 Tarihli Bir Rapor", *GDAAD*, I (1972), s. 19-37; L. Zlatev - I. Dimitrov, "Ethnic and Demographie Development of Rousse and District during the Ottoman Domination (15th-19th)", *Istoričeski Pregled*, X (1986), s. 58-68; Mahir Aydın, "Ahmed Arif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri", *TTK Belleten*, LVI/215 (1992), s. 69-165; Teodora Bakardžieva, "Dervish Lodges in Russe and their Place in its Spiritual Atmosphere", *Izvestija na Rusensko Istoričeski Muzej*, V (1998), s. 70-78; "Ruse", *Kratka Balgarska Enciklopedija*, Sofia 1967, IV, 426-427; F. Babinger - Bekir Sıtkı Baykal, "Rusçuk", *İA*, IX, 784-787; F. Babinger - [B. Lory], "Rusçuk", *Et*² (Ing.), VIII, 633-635.

MACHIEL KIEL

Julius
Ferdinand
Ruska

RUSKA, Julius Ferdinand (1867-1949)

Alman şarkiyatçısı ve doğa tarihçisi.

Baden-Baden yakınlarındaki Buehl kasabasında doğdu ve burada ilkokulu okurken kasabanın papazından klasik dil eğitimi aldı. İlk gençlik yıllarında bazı geleneksel inançlar ve dinî doktrinlerle yaşadığı sıkıntılar sonucu Strassburg ve Heidelberg üniversitelerinde dönemin pozitivistlerinden felsefe okudu. Ancak ilgisinin gittikçe zoolojiye yönelmesi üzerine bir sömestr Berlin Üniversitesi'nde zooloji ve bu arada dikkatini çeken Mısır tarihi ve dil bilimi derslerine devam etti. Heidelberg'e döndüğünde Süryânîce ve Âsurîce başta olmak üzere eski dillerle Arapça ve Farsça okumaya, Semitik filoloji hocası Bruennow Heidelberg'den ayrılınca Eski Ahid incelemeleri yapan Adalbert Merx'in derslerine devam etmeye başladı. Doktora tezini de Merx'in önerileri doğrultusunda Süryânîce bir metnin edisyon kritiği olarak hazırladı. Bu arada incelemelerine Kazvî'nin 'Acâ'ibü'l-ma'â'lûkât'ından değerli taşlar bölümünün çevirisini de ekledi (*Das Steinbuch aus der Kosmographie des Zakariyâ Ibn Muhammad Ibn Mahmûd Al-Qazvîni übersetzt und mit Anmerkungen versehen. Beilage zum Jahresbericht 1895-96 der provisorischen Oberrealschule Heidelberg*, Kirchhain 1896).

1899'da hocası Merx'in kızıyla evlenen Ruska, 1913 yılına kadar bir yandan okul kitapları yazarak geçimini sağlarken bir yandan da akademik çalışmalarını sürdürdü ve Semitik diller alanında dışarıdan doçentlik elde ederek Heidelberg Üniversite-

si'nde Becker'den boşalan yere geçti. Böylece ilmî faaliyetleri için geniş imkânlarla kavuştu ve daha önce başladığı İslâmiyat araştırmalarını yoğunlaştırdı. Özellikle o dönemde Max Meyerhof ile birlikte Bîrûnî'nin *el-Cemâhir fi'l-cevâhir*'i üzerine yaptığı çalışma dikkat çekicidir. I. Dünya Savaşı sırasında *Die Methodik des mineralogischen und geologischen Unterrichts* adlı eserini tamamladı. 1921'de Göttingen Üniversitesi'nin kütüphanesinde bulunan Arapça el yazmalarını inceleyen Ebû Bekir er-Râzî'nin *Kitâbü Sırri'l-esrâr*'ına rastladı ve kitabın edisyon kritiğini yaparak simya tarihçilerince tanınmasını sağladı (*Al-Râzî's Buch Geheimnis der Geheimnisse. Mit Einleitung und Erläuterungen in deutscher Übersetzung*, Berlin 1937). Ardından yoğun biçimde simya eserleriyle ilgilenmeye başladı. Önce Doğa Bilimleri Enstitüsü'nün katkılarıyla Hâlid b. Yezid ve İmam Ca'fer es-Sâdık üzerine iki inceleme yayımladı (*Arabische Alchemisten: I. Khâlid Ibn Yazid Ibn Mu'âwiya*, Heidelberg 1924; *Arabische Alchemisten: II. Ja'far Al Sâdiq, der sechste imâm*, Heidelberg 1924); daha sonra *Geschichte des Salmiaks als Wegweisung zur Geschichte der Arabischen Alchemie* adlı çalışmasını gerçekleştirdi. 1925'te Kahire kütüphanelerinde bulunan müslüman simyacılar ait yazmaların film ve nüshalarını topladı. Bunlar arasında ünlü simyager Câbir b. Hayyân'ın birçok eseri de bulunuyordu.

Ruska, 1927'de Prusya Kültür ve Eğitim bakanı şarkiyatçı Carl H. Becker tarafından profesör unvanıyla Berlin'de, Doğa Bilimleri Tarihi Araştırma Enstitüsü'nün başkanlığına getirildi. 1931 yılında bu enstitü yeni kurulan Tıp ve Doğa Bilimleri Tarihi Enstitüsü'yle birleştirilerek Berlin Üniversitesi'ne bağlanınca Ruska da Doğa Bilimleri Bölümü'nün başkanlığına atandı ve uzun süredir hazırlamakta olduğu çalışmasını bu yeni enstitünün ilk yayını ola-

rak neşretti (*Turba philosophorum: Ein Beitrag zur Geschichte der Alchemie. Quellen und Studien zur Geschichte der Naturwissenschaften und der Medizin*, Berlin 1931). 12 Şubat 1949'da Almanya'nın Schramberg şehrinde öldü.

Ruska'nın özellikle *Turba philosophorum*'u ve diğer çalışmaları İslâm uygarlığının Batı uygarlığını etkilediği temel gerçeğinin anlaşılmasında önemli rol oynamış ve bu etkilemede sadece bazı İslâm bilgilerinin başarılarının değil genel anlamda İslâm uygarlığının matematik, astronomi, kimya, tıp vb. alanlarda ortaya koyduğu başarının söz konusu olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun dışında eski Grekler'in ve Romalılar'ın bu süreçteki konumları da onun araştırmalarıyla doğru bir biçimde konumlandırılabilmiştir. Öte yandan Ruska'nın başta Ebû Bekir er-Râzî olmak üzere Câbir b. Hayyân, Ca'fer es-Sâdık gibi doğa bilginlerinin eserlerinin tanınip anlaşılmasındaki başarısı da büyüktür. Onun yaptığı edisyon kritiklerle doğa bilimleri tarihi alanında çok sayıda özgün bilim metni monografiler halinde meydana çıkarılmıştır. Ruska'nın bilimsel gerçeklerin doğru terimlerle ifade edilmesi ve bu terimlerin yerleşmesi hususunda da çabaları büyüktür.

Yukarıda başlıcalarının adları verilen kitaplarından başka Ruska'nın birçok makalesi bulunmaktadır; en önemileri şunlardır: "Al-Bîrûnî als Quelle für das Leben und die Schriften Al-Râzî's" (*ISIS*, V [1922], s. 26-50); "Al-Râzî (Rhases) als Chemiker. Nach einem Vortrag auf der Leipziger Naturforscher-Tagung 1922" (*Zeitschrift für angewandte Chemie*, XXIII [Leipzig-Berlin 1922], s. 719-721); "Al-Râzî als Bahnbrecher einer neuen Chemie" (*Deutsche Literatur-Zeitung*, XLIV [Berlin 1923], sütun 117-124); "Über das Schriftenverzeichnis des Jâbir Ibn Hayyân und die Unechtheit einiger ihm zugeschriebenen Abhandlungen" (*Archiv für Geschichte der Medizin*, XV [Leipzig 1923], s. 53-67); "Randbemerkungen eines Orientalisten zur Geber-Frage" (*Chemiker-Zeitung*, IV [Heidelberg 1923], s. 717-718); "Probleme der Jâbir-Forschung" (*Isl.*, XIV [1924], s. 100-104); "Über den gegenwärtigen Stand der Râzî-Forschung" (*Archivio di storia della scienza*, V [Roma 1924], s. 335-347); "Die Siebzig Bücher des Jâbir Ibn Hayyân" (*Festgabe für Edmund O. von Lippmann*, Berlin 1927, s. 38-47); "Jâbir Ibn Hayyân und seine Beziehungen zum imâm Ja'far As-Sâdiq" (*Isl.*, XVI [1927], s. 264-266); "Zahl und Null bei Jâbir Ibn Hayyân. Mit einem Ex-